DUBLETE ETIMOLOGICE LEXICALE EXCLUSIV NEOLOGICE

CRISTIAN MOROIANU

1. După cum se ştie, dubletele, tripletele, cvadrupletele etc. etimologice reprezintă grupuri de două sau mai multe unităţi lingvistice care provin, direct sau indirect, din acelaşi etimon. Posibila evoluţie internă a acestuia este, la nivelul limbilor surse sau, în ultimă instanţă, la nivelul limbii de destinaţie, prin definiţie *nonderivativă*.

Comunicarea de faţă se ocupă numai de împrumuturile *lexicale* exclusiv neologice, provenite din aceeaşi formă flexionară a etimonului şi cu păstrarea categoriei lexico-gramaticale a acestuia. Nu am luat în discuţie dubletele – numeroase – provenite prin calc lingvistic de la baze lexicale neologice şi nici pe cele rezultate prin pătrunderea şi adaptarea diferită a unei surse externe neologice. Chiar şi după o asemenea delimitare drastică, corpusul rezultat numără peste 300 de dublete, ceea ce înseamnă, teoretic, cel puţin 600 de neologisme lexicale.

2.1. Am organizat materialul lingvistic selectat urmărind, cu precădere, două aspecte principale: originea cuvintelor[1] (tipuri de etimologie, familii de limbi) şi relaţiile formale şi semantice stabilite între ele. De asemenea, am avut în vedere, în notele de subsol, diversele evoluţii semantice suferite de etimon pe parcursul traseului său, de obicei lung şi sinuos, spre limba română.

2.1.1. După **tipul de etimologie** (simplă sau multiplă, directă sau indirectă, din aceeaşi limbă sau din limbi diferite), se pot constata următoarele situaţii[2]:

2.1.1.1. un component al dubletului provine dintr-o singură limbă, iar celălalt are origine multiplă:

ciment s.n. (din it. *cimento*, fr. *ciment* < lat. *caementum*)[3] şi ***cement*** s.n. (din fr. *cément* < lat. *caementum*);

confidenţă s.f. (din fr. *confidence*, lat. *confidentia*) şi ***confienţă*** s.f. (din fr. *confiance* < lat. *confidentia*);

coresponda vb. (după germ. *korrespondieren* < fr. *correspondre*) şi ***corespunde*** vb. (din fr. *correspondre*, it. *corrispondere*, după modelul lui *răspunde*);

[1] Pentru etimologia şi sensurile cuvintele româneşti am folosit DEX_2, DA/DLR, DCR şi NDN. Alte dicţionare folosite apar în note.

[2] Această clasificare este tributară etimologiilor propuse în dicţionarele consultate, intervenţia noastră limitându-se la opţiunea pentru una sau alta dintre variantele propuse şi la unele observaţii de detaliu făcute în note.

[3] Pentru originea şi evoluţia semantică a etimoanelor franceze şi italiene vezi DHLF şi DELI.

BDD-A2173 © 2005 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:22:16 UTC)

cravată s.f. (din fr. *cravate*[4], cf. numele etnic *Cravate,* var. *crabate* < germ. dial. *krawat,* literar *Kroate*) şi ***croat, -ă*** adj., subst. (din fr. *croate*, germ. *Kroate*);

copulă s.f. (din fr. *copule*, lat. *copula*), ***cuplă***, s.f. „dispozitiv care face cuplarea vehiculelor pe calea ferată" (din fr. $couple_3$ < $couple_2$) şi ***cuplu*** s.n. (din fr. $couple_2$ < $couple_1$ < lat. *copula*);

dominion s.n. (din fr. *dominion* < engl. *dominion* < lat. târz. *dominium*) şi ***domeniu*** (var. înv. *domen*, *dominiu*) s.n. (din fr. *domaine,* lat. *dominium*);

hiacint s.n. „piatră semipreţioasă, varietate nobilă de zirconiu" (din fr. *hyacinthe*, lat. *hyacinthus*) şi ***iacint*** s.m. (Livr.) „zambilă" (din fr. *jacinthe* < lat. *hyacinthus*);

intermediu s.n. [din it. *intermedio* (< lat.), fr. *intermède* (< it. *intermedio*, lat. *intermedium*)] şi ***intermezzo***, s.n. (din it. *intermezzo*, adaptat după lat. *intermedium*);

istorie s.f. (din lat. *historia*, it. *istoria*; cf. fr. *histoire*) şi ***story*** s.n. invar. (din engl. *story* < lat. *historia*) etc.

2.1.1.2. fiecare dintre componente provine din câte o singură limbă, direct sau prin intermediul altor limbi:

canto s.n. (din it. *canto* < lat. *cantus*) şi ***cantus*** s.n. „melodie liniară simplă, pentru voce sau instrument, cu rol predominant în expresia unei compoziţii muzicale" (din lat. *cantus*);

conetabil s.m. (din fr. *connétable* < lat. *comes stabuli*) şi ***constablu*** s.m. „sergent în poliţia engleză" (din engl. *constable* < vfr. *conestable* < lat. *comes stabuli*)[5];

copertă s.f. (din it. *coperta*) şi ***covertă*** s.f. (din ngr. *κουβέρτα* < it. *coverta*, variantă ptr. *coperta*);

cortină s.f. (din it. *cortina* < lat. *cortina*) şi ***curtină*** s.f. „zid de închidere" (din fr. *courtine* < lat. *cortina*);

eponj s.n. (din fr. *éponge* < lat. pop. **sponga*, clas. *spongia*) şi ***spongie*** s.f. (din lat. *spongia*);

festă s.f. (din it. *festa* < lat. *festa*) şi ***fiestă*** s.f. (din span. *fiesta* < lat. *festa*);

lojă s.f. (din fr. *loge* < vgerm. **laubja*) şi ***loggia*** s.f. (din it. *loggia* < vgerm. **laubja*);

presta vb. (din lat. *praestare*) şi ***preta*** vb. refl. (din fr. *prêter* < lat. *praestare*);

salon s.n. (din fr. *salon*) şi ***saloon*** s.n. (din engl. amer. *saloon* < fr. *salon*) etc.

2.1.1.3. ambele componente sunt împrumutate din aceeaşi limbă (unde sunt considerate, de asemenea, dublete etimologice):

beton s.n. (din fr. *béton*, cf. *betun, betum* < lat. *bitumen*) şi ***bitum*** s.n. (din fr. *bitume* < lat. *bitumen*)[6];

copula vb. (din fr. *copuler* < lat. *copulare*) şi ***cupla*** vb. (din fr. *coupler* < lat. *copulare*);

[4] Cuvântul a fost introdus în context militar pentru a desemna un soldat din cavaleria uşoară, alcătuită din mercenari croaţi.

[5] Pentru etimoanele din engleză am consultat *The Oxford Dictionary of English Etymology,* Oxford, Clarendon Press, 1966.

[6] Vezi şi ***bi***

BDD-A2173 © 2005 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:22:16 UTC)

crupă s.f. (din fr. *croupe* < vgerm. **kruppa*) şi ***grupă*** s.f., ***grup*** s.n. (din fr. *groupe* < it. *gruppo* < lat. *cruppa* < vgerm. **kruppa*);

gama s.m. invar., s.f. (din fr. *gamma* < gr. *γάμμα*) şi ***gamă*** s.f. (din fr. *gamme* < mlat. *gamma* < gr. *γάμμα*);

hemicranie s.f. (din fr. *hémicranie* < lat. *hemicrania*) şi ***migrenă*** s.f. (din fr. *migraine* < lat. *hemicrania*)[7] etc.

2.1.1.4. toate componente au (sau sunt considerate cu) **origine multipă:**

bil s.n. „proiect de lege supus parlamentului englez" [din engl. *bill* (< vfr. *bule, bulle* < lat. *bulla*), fr. *bill* (< engl. *bill*)] şi ***bulă***$_1$ s.f. „băşică; leziune elementară"(din fr. *bulle*, lat. *bulla*), ***bulă***$_2$ s.f. „sferă, glob" [din fr. *boule* (< lat. *bulla*), lat. *bulla*][8];

criptă s.f. (din fr. *crypte*, lat. *crypta*) şi ***grotă*** s.f. [din fr. *grotte* (< it. *grotta* < lat. *crypta*), it. *grotta*];

hol s.n. (din fr., engl. *hall*) şi ***hală*** s.f. (din fr. *halle*, germ. *Halle*);

pacienţă s.f. (din lat. *patientia*, fr. *patience*, it. *pacienza* şi ***pasienţă*** s.f. (din ngr. *πασιέντσα*, fr. *patience*, rus. *пасьянс*);

paladin s.m. (din fr. *paladin*, it. *paladino* < mlat. *palatinus*) şi ***palatin, -ă*** subst., adj. (din lat. *palatinus, -a*, it. *palatino, -a*, fr. *palatin, -ine*)[9];

providenţă s.f. (din fr. *providence*, lat. *providentia*) şi ***prudenţă*** s.f. (din fr. *prudence*, lat. *prudentia*, it. *prudenza*) etc.

2.1.2. După **limbile de proveniență,** sunt de remarcat următoarele categorii:

2.1.2.1. dublete exclusiv (latino)-romanice:

barbar, adj., s.m. şi f., adv. (din fr. *barbare*, lat. *barbarus, -a*) şi ***berber***, adj., subst. (din fr. *berbère* < lat. *barbarus, -a*)[10];

bastard, -ă, adj., subst. (din it. *bastardo* < vfr. *bastard*) şi ***batard, -ă***, adj., s.f. [11] „intermediar între scrierea rondă şi cea cursivă; instrument sau literă pentru a servi la acest tip de scriere" (din fr. *bâtard, -e, bastard*);

leal, -ă, adj. (din it. *leale* < vfr. *le(i)al* < lat. *legalis, -em*), ***loial, -ă***, adj. (din fr. *loyal* < lat. *legalis*) şi ***legal, -ă***, adj. (din fr. *légal*, lat. *legalis*);

[7] Şi ***micranie***, s.f. (grecism înv.) „migrenă" (din ngr. *ἡμικρανία*).

[8] După NDN, s.v., şi *bulă*$_3$, s.f. (la romani) „medalion rotund de aur purtat la gât de copiii din familiile senatoriale sau ecvestre; (În ant. şi ev. mediu) pecete de metal bombată, care se ataşa unui act spre a-l autentifica; (Pr. ext.) act oficial emis de papă sau de un suveran care purta o astfel de pecete". Din fr. *bulle*, lat. *bulla*. În DEX$_2$, s.v., apare un singur cuvânt-titlu polisemantic: *bulă*, s.f. (din fr. *bulle*, lat. *bulla*), deşi *bulă*$_2$ corespunde fr. *boule*. În NDN, s.v. apar *bulă*$_{1,2}$ sub acelaşi cuvânt titlu (din fr. *boule*, lat. *bulla*), deşi *bulă*$_1$ provine din fr. *bulle*. În DA, s.v. *bulă*, s.f. „boule; bulle". N. din lat. *bulla* (cu unele accepţii după fr.).

[9] Vezi şi ***palatină*** s.f. „etolă scurtă feminină de blană, purtată la gât şi pe umeri" (din fr. *palatine* s.f.).

[10] Şi ***brav, -ă*** adj. [din fr. *brave* (< it., span. *bravo* < lat. pop.**brabu* < **babru* < **barbru*, clas. *barbarus*), it. *bravo*], ***bravo*** interj. (din fr. *bravo*, it. *bravo*).

[11] În DCR, s.v., şi ***batardă*** s.f. (1992): (Alim.) „pâine în greutate de o livră, de tip francez". Din fr. (*pain*) *bâtê*

BDD-A2173 © 2005 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:22:16 UTC)

purga, vb. „a elimina, a curăța, a epura" (din fr. *purger*, lat. *purgare*) și ***purja***, vb. (Tehn.) „a curăța o instalație de impurități" (din fr. *purger* < lat. *purgare*);

sopran, -ă, s.m. și f., s.n. [din fr., it. *soprano* < lat. **sup(e)ranu(m)*] și ***suveran, -ă,*** adj., s.m. și f. (din fr. *souverain* < lat. **superanus*);

sufit, s.n. (Arhit.) (din it. *soffitto*, fr. *soffite* (< it. *soffitto* < lat. pop. **suffictus*, clas. *suffixus*) și ***sufix***, s.n. (din fr. *suffixe*, lat. *suffixus*)[12];

tren, s.n. (din fr. *train*$_1$, it. *treno*) și ***trenă***, s.f. (Sport) "viteză, ritm de alergare imprimat de alergătorul, ciclistul etc. din fruntea plutonului" (din fr. *train*$_2$ < *train*$_1$)[13];

tibia, s.f. (din fr., lat. *tibia*) și ***tijă***, s.f. (din fr. *tige* < lat. *tibia*) etc.

2.1.2.2. dublete care conțin, pe lângă un component romanic, un altul sau altele nonromanic(e):

cargo s.n. „încărcare completă a unei nave, fără specificarea felului mărfii; asigurare a mărfii în timpul transportului" (din germ. *Kargo*) și ***cargou*** s.n. „cargobot" (din fr. *cargo* < engl. *cargo-boat*);

eșantion s.n. (din fr. *échantillon*, cf. vfr. *eschandillon*) și ***șablon*** s.n. [din germ. *Schablone* (cf. vfr. *eschandillon*), rus. *шаблон* (< germ.)];

léctor$_1$ s.m. „grad didactic" (din germ. *Lektor* < lat. *lector*) și ***léctor***$_2$ s.m. (Livr.) „cititor; dispozitiv electronic în informatică" (din fr. *lecteur*, lat. *lector*[14]);

mantelă s.f. (din it. *mantello* < lat. *mantellum*; cf. rus. *мантел*) și ***mantou*** s.n. (din fr. *manteau* < lat. *mantellum*);

mapă$_1$ s.f. „obiect de birou" (din germ. *Mappe* < lat. *mappa*) și ***mapă***$_2$ s.f. (Astăzi rar) „hartă" (din lat., it. *mappa*, fr. *mappe*);

matelot s.m. (din fr. *matelot*) și ***matroz*** s.m. [din germ. *Matrose*, rus. *матрос* (< germ. *Matrose* < fr. *matelot*)];

orcan s.n. (Astăzi rar) „uragan" (din germ. *Orkan* < oland. *orkaan* < span. *huracán*) și ***uragan*** s.n. (din fr. *ouragan* < span. *huracán*);

senior$_1$ s.m., adj. „tatăl, considerat în raport cu fiul" (din lat. *senior*), ***senior***$_2$ s.m. „sportiv care a depășit vârsta juniorilor" (din fr. *senior* < engl. *senior* < lat. *senior*), ***senior***$_3$ s.m. „termen de politețe, domn; stăpân feudal; nobil" (din fr. *seigneur* < lat. *senior, -rem*), ***señor*** s.m. „domn"(din span. *señor*), ***signor*** s.m. „domn" (din it. *signore* < lat. *seniorem*);

sire s.m. „titlu regesc" (din fr. *sire* < lat. *senior*) și ***sir*** s.m. invar. sg. (din engl. *sir* < *sire* < mengl. < vfr. < lat. *senior*);

service s.n. (din engl. *service* < mengl. < vfr. *servise* sau lat. *servitium*) și ***serviciu*** s.n. (din fr. *service*, lat. *servitium*);

[12] Și ***sufită*** s.f. „parte superioară a scenei...". Din it. *soffitta* (fem. adj. *soffitto*), fr. *soffite*.

[13] Vezi DLR, s.v. La origine, fr. *train* (deverbal din *traîner*) însemna „mulțime de lucruri, de oameni; ansamblu, convoi, suită". În DEX$_2$ este trecut, incorect, sub *trenă* (de rochie), s.f. Din fr. *traîne*, la rândul său, deverbal din *traîner*. În NDN, s.v., etimonul propus (fr. *train*) este scris incorect.

[14] În NDN, s.v., *léctor*$_2$ este considerat, pentru sensul livresc, s.m. și f., iar pentru sensul din informatică, s.n. În CADE apare ca formă literară varianta accentuală, astăzi învechită, *lectór* s.m., justificată etimologic (din fr. *lecteur*), diferențiată în dicționar de *léctor* s.m. „grad didactic" (din germ. *Lektor*). Astăzi accentuarea oxitonă se folosește aproape exclusiv în informatică (*lectór CD*, spre exemplu), cee[illegible]cale.

BDD-A2173 © 2005 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:22:16 UTC)

spatulă s.f. „unealtă în formă de lopățică, folosită în sculptură, farmacie etc." (din fr. *spatule*, lat. *spathula*) și ***spaclu***, s.n. „unealtă formată dintr-o lamă cu mâner, folosită la netezit sau la răzuit" (din germ. *Spachtel* < it. *spatola* < lat. *spatula*);

spirit s.n. (Înv.) „aer, adiere, suflare; (Chim.) spirt; (Filoz., teol., anat., lingv. etc.) (din lat. *spiritus*, fr. *esprit*, germ. *Spiritus*, it. *spirito*) și ***spirt*** s.n. (din rus. *спирт* < engl. *spirit* < lat. *spiritus*);

tuș s.n. [din germ. *Tusche* (< fr. *touche*), rus. *тушь* (< fr. *touche*)] și ***tușă*** s.f. (din fr. *touche*) etc.

2.1.2.3. dublete exclusiv de alte origini (preponderent germanică, prin engleză și germană, eventual slavă, prin rusa modernă):

half s.m. „mijlocaș (la fotbal)" (din engl. *half* < got. *halbs, halba*) și ***halbă*** s.f. (din germ. *Halbe* < got. *halba*);

marcă$_1$ s.f. „unitate monetară" (din germ. *Mark*$_1$) și ***marcă***$_2$ s.f. „provincie de frontieră" (din germ. *Mark*$_2$);

scoci$_1$ s.n. „bandă adezivă" [din engl. *scotch* (*tape*)] și ***scoci***$_2$ s.n. „whisky scoțian" [din engl. *scotch* (*whisky*)] etc.

2.1.2.4. dublete mixte (cu etimoane din familii de limbi diferite, romanice și nonromanice):

bleu adj. inv., s.n. (din fr. *bleu*) și ***blues*** s.n. „dans lent" (din fr. *blues*, engl. *blues*[15]);

naiv, -ă adj., subst. (din fr. *naïf* < lat. *nativus*) și ***nativ, -ă*** adj. (din lat. *nativus*, fr. *natif*, germ. *nativ*);

penalti s.n. (din fr. *penalty*, engl. *penalty*) și ***penalitate*** s.f. (din fr. *pénalité*);

praxie s.f. „adaptare a mișcărilor omului în vederea unui scop" (din fr. *praxie* < gr. *πρᾶξις*) și ***praxis*** s.n. (Înv.) „experiență, rutină; document; datină" (din ngr. *πρᾶξις*, lat. *praxis*, germ. *Praxis*);

punci s.n. „aptitudine de boxer; lovitură decisivă aplicată la box" [din engl. *punch* (< lat. *punctio*), fr. *punch* (< engl.)] și ***puncție*** s.f. „procedeu chirurgical" (din fr. *ponction*, lat. *punctio*);

sextă s.f. „treapta a șasea a gamei diatonice" [din fr. *sexte* (< lat. *sexta / hora /*), germ. *Sexte*; cf. it. *sesta*] și ***siestă*** s.f. (din fr. *sieste* < span. *siesta* < lat. *sexta /hora/*);

standard s.n. [din fr. *standard* (< engl. *standard* < vfr. *estandart* „etalon, măsură de greutăți", cf. fr. *étendard*), engl. *standard*, germ. *Standard*] și ***stindard*** s.n. (din it. *stendardo* < vfr. *estandart*, id, cf. fr. *étendard*);

studio s.n. (din fr. *studio*, engl. *studio*, it. *studio*) și ***studiu*** s.n. (din lat. *studium*, it. *studio*);

[15] Fr. *blues* este împrumutat din anglo-amer. *(Memphis) Blues*, specializare a engl. *blues* „melancolie", abreviat din *blue devils* „diavolii albastri". La rândul lui, engl. *blue* este un împrumut din fr. *bleu*.

BDD-A2173 © 2005 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:22:16 UTC)

umbelă s.f. (Bot.) (din lat. *umbella*, fr. *ombelle*) şi ***umbrelă*** s.f. [după fr. *ombrelle* (< it. *ombrello, -a* < mlat. *umbrella*, clas. *umbella*), engl., lat. *umbrella*];

vot s.n. (din fr. *vote*, engl. *vote*, lat. *votum*) şi ***votum*** s.n. (Livr.) „promisiune făcută zeilor; rugăciune, ofrandă; cult etc." (din lat. *votum*) etc.

2.2. Relaţiile formale şi semantice care se stabilesc între componentele dubletelor au în comun caracterul motivat. Existenţa unei surse unice, directe sau indirecte, trebuie să determine, după părerea noastră, luarea în considerare de către specialişti a relaţiilor de paronimie, sinonimie şi omonimie etimologică.

2.2.1. Cvasiidentitatea formală a **paronimelor etimologice** se explică prin împrumutul cult din acelaşi etimon:

accent s.n. (din fr. *accent*, lat. *accentus*) şi ***accentus*** s.n. (Muz. relig.) (din lat. *accentus*);

corp s.n., s.m. (din fr. *corps*, lat. *corpus*) şi ***corpus*** s.n. (din lat., fr. *corpus*)[16];

cumul s.n. (din fr. *cumul* < lat. *cumulus*) şi ***cumulus*** s.n. „formaţiune de nori cu aspect de grămezi izolate..." (din fr. *cumulus*, lat. sav. *cumulus*);

for s.n. (din lat. *forum*, fr. *for*) şi ***forum*** s.n. (din lat., fr. *forum*);

labru s.m. „peşte marin comestibil" (din fr. *labre* < lat. *labrum*) şi ***labrum*** s.n. „structură anatomică în formă de buză; buză superioară la insecte şi la mamifere" (din lat. *labrum*);

nimb s.n. (din fr. *nimbe* < lat. *nimbus* „nor") şi ***nimbus*** s.m. „nimbostratus" (din lat. savant *nimbus*);

rapt s.n. (din fr. *rapt*, lat. *raptus*) şi ***raptus*** s.n. „impuls necontrolat" (din fr., lat. *raptus*) etc.

Dubletele de mai sus reprezintă o clasă specială prin păstrarea, la unul dintre componente, a formei etimologice latineşti, semn distinctiv pentru originea lor savantă şi pentru apartenenţa la diversele limbaje de specialitate.

2.2.2. În alte cazuri, paronimia se justifică prin împrumutul din aceeaşi limbă romanică sau din limbi diferite (romanice şi/sau nonromanice):

barc s.n. „velier" [din engl., fr. *barque* (< vprov. *barca* < lat. **barica*), it. *barco*, *barca* (< lat. *barca* < lat. **barica*)], ***barcă*** s.f. (din it. *barca*, fr. *barque*) şi ***barjă*** s.f. (din fr. *barge* < lat. *barga*, *barca*);

cabană s.f. (din fr. *cabane* < prov. *cabana*) şi ***cabină*** s.f. (din fr. *cabine*, var. picardo-flamandă a lui *cabane*);

centimă s.f. (din fr. *centime*) şi ***centimo*** s.m. „monedă subdivizionară în Spania şi Costa Rica" (din span. *centimo* < fr. *centime*);

gheată s.f. (din it. *ghetta* „ghetră" < fr. *guêtre*) şi ***ghetră*** s.f. „învelitoare de postav, de fetru etc. care acoperă glezna şi partea de deasupra a încălţămintei bărbăteşti" (din fr. *guêtre*);

[16] La origine, etimonul franţuzesc însemna „azimă" (vezi lat. eclez. *corpus Dei, corpus Domini*); în epoca modernă a reapărut ca termen juridic (vezi *corpus juris*). De aici, prin generalizare semantică, a ajuns să însemne „repertoriu ştiinţific" şi, ulterior, s-a specializat în lingvistică: „ansamblu de em

BDD-A2173 © 2005 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:22:16 UTC)

lacună s.f. (din fr. *lacune*, it. *lacuna*) şi ***lagună*** s.f. (din it. *laguna*, fr. *lagune* < lat. *laguna*);

selvă s.f. „pădure ecuatorială" (din span., port. *selva*, fr. *selve*) şi ***silvă*** s.f. „pădure; unitate de măsură în silvicultură" (din lat. *silva*);

tirs s.n. (din fr. *thyrse*, lat. *thyrsus*, gr. *θύρσος*) şi ***tors*** s.n. „reprezentare a corpului uman fără cap şi fără membre" [din fr. *torse*, it. *torso* (< lat. **tursum*, clas. *thyrsus* „lujerul unei plante")] etc.

2.2.3. Originea unică, directă sau indirectă, dă naştere şi la situaţii în care asemănarea formală este dublată şi de o suprapunere, totală sau parţială, a sensurilor dubletelor. Astfel, se poate vorbi, în acelaşi timp, de **sinonimie** şi de **paronimie etimologică.** Cele mai multe exemple îşi păstrează până astăzi această calitate, pe când altele şi-au pierdut, în diacronie, statutul de sinonime:

baston, s.n. (Înv., *~ de zahăr, ~ de ciocolată* etc.) (din it. *bastone* < lat. **bastonem*) şi ***baton*** s.n. (din fr. *bâton* < lat. **bastonem*);

blasfem s.n. (din fr. *blasphème* < lat. *blasphemia*) şi ***blasfemie*** s.f. (din lat. *blasphemia*);

coloană s.f. (din fr. *colonne* < lat. *columna*) şi ***columnă*** s.f. (din lat. *columna*);

copertă s.f. „învelitoare, cuvertură; puntea unei corăbii, covertă" (din it. coperta, fem. lui coperto) şi ***covertă*** s.f. (din ngr. < it.);

leal, -ă adj. (it.) şi ***loial, -ă*** adj. (fr.);

pal, -ă adj. (din fr. *pâle* < lat. *pallidus, -a*) şi ***palid, -ă*** adj. (din lat. *pallidus, -a*, it. *pallido, -a*)[17];

repertoar s.n. (din fr. *répertoire* < lat. jur. *repertorium* „inventar")[18] şi ***repertoriu*** s.n. (din fr. *répertoire*, lat. *repertorium*) etc.

2.3. Ca **sinonime** exclusive, totale sau parţiale, menţionăm următoarele exemple:

consuetudine s.f. (Livr.) „obişnuinţă, obicei, deprindere" (din lat. *consuetudo -inis*) şi ***cutumă*** s.f. (din fr. *coutume* < lat. *consuetudo, -inis*)[19];

gerg s.n. (Înv.) „jargon" (din it. *gergo* < fr. *jargon*) şi ***jargon*** s.n. (din fr. *jargon*);

primă s.f. (din fr. *prime*, francizare a engl. *premium* < lat. *praemium*) şi ***premiu*** s.n. (din lat. *praemium*);

ulcer s.n. (din fr. *ulcère*, lat. *ulcus, -eris* „rană care nu se vindecă") şi ***ulcus*** s.n. „ulcer; rană, umflătură" (din lat., fr. *ulcus*) etc.

[17] Şi, prin conversiune la nivelul etimonului, ***palidum*** s.n. „una din formaţiile cenuşii ale nucleului lenticular al creierului". Din fr. *pallidum*.

[18] Vezi NDN, s.v. În DEX_2 şi în DLR, s.v., cuvântul e trecut ca variantă la *repertoriu*. Din punct de vedere sincronic însă, cele două forme sunt net specializate semantic. Dacă în franceză cuvântul-etimon este polisemantic (*répertoire alphabétique, ~ d'adresses, ~ du Théâtre Français, ~ classique* etc.), adaptarea fonetică diferită a acestuia şi contribuţia exclusiv formală a lat. *repertorium* (vezi *repertoriu*) sunt argumente pentru evoluţia de la statutul de variante etimologice la cel de dublete.

[19] Vezi, ca triplet etimologic, şi ***costum*** s.n. Din fr. *costume* (< it. *costume* < lat. pop. **costumen*, clas. *

BDD-A2173 © 2005 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:22:16 UTC)

Dacă acoperirea semantică este explicabilă prin etimonul comun, diferența formală dintre componente are drept cauze căile și momentele diferite de pătrundere din latină (sau din greacă) în limbile romanice, proveniența din variante fonetice ale etimonului și diversele coruperi provinciale (vezi, în acest sens, și dubletul ***fantasmă*** s.f. [din ngr. *φάντασμα*, fr. *fantasme*, *phantasme* (< lat. *phantasma, -atis* < gr. *φάντασμα*)] și ***fantomă*** s.f. (din fr. *fantôme* < gr. **fantauma*, **fantagma*, cf. gr. *φάντασμα*).

2.4. Căile și momentele diferite de pătrundere a cuvintelor latinești în limbile romanice sunt vizibile cel puțin la nivelul limbii franceze, unde legile fonetice au făcut ravagii. Iată câteva exemple de asemenea dublete, foarte diferite astăzi ca formă și ca înțeles:

apertură s.f. (din fr. *aperture*, lat. *apertura*) și ***uvertură*** s.f. (din fr. *ouverture* < lat. pop. **opertura*, clas. *apertura*);

cadență s.f. [din it. *cadenza* (< lat. *cadentia verba*), fr. *cadence* (< it. *cadenza*)] și ***șansă*** s.f. (din fr. *chance* < lat. *cadentia*);

caniculă s.f. (din fr. *canicule*, lat. *canicula*) și ***șenilă*** s.f. (din fr. *chenille* < lat. *canicula*)[20] etc.

Unele dintre dubletele din această categorie au rămas, totuși, paronime: ***capă*** s.f. (Vestim., tehn., marin.) [din fr. *cape* (împrumut savant din lat. *cappa*, prin intermediu occitan), it. *cappa* (< lat. *cappa*)] și ***șapă*** s.f. (Constr.; metalurgie) (din fr. *chape* < lat. *cappa*).

2.5. La polul opus se situează **omonimia etimologică** totală:

cataractă$_1$ s.f. „cascadă" (din fr. *cataracte*$_1$, lat. *cataracta*) și ***cataractă***$_2$ s.f. „opacifiere a cristalinului" (din fr. *cataracte*$_2$, lat. *cataracta*);

diligență$_1$ s.f. „poștalion" (din fr. */ carrosse de / diligence*) și ***diligență***$_2$ s.f. „sârguință, osteneală; zel, promptitudine" (din lat. *diligentia*, fr. *diligence*);

freză$_1$ s.f. „unealtă" (din fr. *fraise*$_1$) și ***freză***$_2$, s.f. „guler plisat" (din fr. *fraise*$_2$);

importa$_1$ vb. (Comerț, fig.) (din fr. *importer*$_1$ < engl. to *import* < lat *importare*) și ***importa***$_2$ vb. „a prezenta importanță" (din fr. *importer*$_2$ < it. *importare* < lat. *importare*);

marchiză$_1$ s.f. (vezi *marchiz*) (din fr. *marquise*$_1$, s.f. < *marquis*, s.m.) și ***marchiză***$_2$ s.f. (Arhit., tehn. etc.) (din fr. *marquise*$_2$, s.f. < *marquise*$_1$)[21];

[20] Sensul comun originar al celor două cuvinte este cel de „câine mic" (< lat. *canis*, cu sufixul diminutival *-ula*). *Canicule* este pus în legătură, prin metonimie (cauză – efect), cu Constelația Câinelui; sensul propriu al lui *chenille* „larvă (de lepidoptere)", creat prin asemănarea cu capul unui câine mic, a evoluat, printr-o analogie formală secundară, spre cel folosit în limbajul construcției de automobile de mare tonaj (spre ex., *șenila unui tanc*).

[21] De la sensul propriu („corespondentul feminin al marchizului"), cuvântul a devenit simbol al pretențiilor nobiliare, denumind mai multe obiecte rafinate și elegante (arhitectură, mobilă stil etc.).

BDD-A2173 © 2005 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:22:16 UTC)

morgă$_1$ s.f. (Comportam.) (din fr. *morgue*$_1$)[22] şi ***morgă***$_2$ s.f. (Med. leg.) (din fr. *morgue*$_2$ < *morgue*$_1$);

vitru$_1$ s.n. (Înv., rar) „sticlă" (din lat. *vitrum*) şi ***vitru***$_2$, s.n. (Franţuzism rar) „fereastră" (din fr. *vitre* < lat. *vitrum*) etc.

Ca argumente pentru calitatea de omonime a acestor neologisme, acceptată, în genere, de dicţionare, semnalăm: a) situaţia etimoanelor din limba de origine, provenite unul din celălalt şi considerate, prin specializare semantică, omonime; b) prezenţa unor etimoane directe diferite din limbi diferite, adaptate la noi în forme identice; c) existenţa, într-o singură limbă, a două etimoane omonime, provenite, direct sau prin filiere diferite, din aceeaşi limbă; d) prezenţa unui etimon unic, pe de o parte, şi a etimologiei multiple, pe de altă parte; e) sensuri total diferite şi, în unele cazuri, apartenenţa la registre stilistice diferite.

2.6. Dintre relaţiile lexicale realizate la nivel exclusiv formal, semnalăm **omografia etimologică,** care poate fi exemplificată prin dublete de tipul: ***bostón*** s.n. „vals lent; joc de cărţi" (din fr. *boston* < topon. amer. *Boston*) şi ***bóston*** s.n. „presă manuală" (din germ. *Boston / presse /*), ***colónie*** s.f. „lichid parfumat folosit în cosmetică" [din fr. *(eau de) Cologne* < lat. *Colonia Agrippinensis*] şi ***colonie*** s.f. (din fr. *colonie*, lat. *colonia*) etc., alături de combinaţii între omonimie şi omografie, pentru care vezi tripletul ***bóxer***$_1$ s.m. (mai ales la pl. ***boxeri***) „chiloţi bărbăteşti, în special din bumbac" (din engl. *boxer / shorts /*, *boxers* „chiloţi de boxér"; cf. fr. *boxer*, id.), ***bóxer***$_2$ s.m. „rasă de câine" (din germ. *Boxer* < engl. *boxer*; cf. fr. *boxer* < germ. *Boxer*) şi ***boxér*** s.m. „pugilist" (din fr. *boxeur* < engl. *boxer*)[23].

3. Concluzii

Majoritatea absolută a împrumuturilor lexicale neologice care formează dublete etimologice în limba română provin, fără îndoială, din spaţiul cultural latino-romanic, cu precădere din latină şi franceză, dar şi din italiană, spaniolă etc. Statutul de dublete este confirmat inclusiv la nivelul limbilor romanice, unde franceza este, prin raportare la română, din nou pe primul plan: *aperture* şi *ouverture*, *barbare* şi *berbère*, *barque* şi *barge*, *béton* şi *bitume*, *bulle* şi *boule*, *canal* şi *chénal*, *cancer* şi *chancre*, *canicule* şi *chenille*, *cape* şi *chape*, *confidence* şi *confiance*, *copuler* şi *coupler*, *copule* şi *couple*, *cumul* şi *cumulus*, *dominion* şi *domaine*, *feutre* şi *filtre*, *hémicrânie* şi *migraine*, *hyacinthe* şi *jacinthe*, *libérer* şi *livrer*, *palatin* şi *paladin*, *providence* şi *prudence*, *seigneur* şi *sire*, *tibia* şi *tige*, *trompe* şi *trombe*, *vibrer* şi *virer* etc.

[22] În vechea franceză, *morgue*$_1$ avea sensul general de „mină, atitudine"; sensul modern peiorativ de „atitudine arogantă şi orgolioasă" se explică prin intermediul expresiei *bonne morgue* „mină trufaşă, dispreţuitoare". *Morgue*$_2$ desemna, la origine, locul într-o închisoare unde gardienii îi examinau pe prizonieri înainte de a-i întemniţa, transfer semantic explicabil prin atitudinea la adresa acestora.

[23] În DEX$_2$, s.v., apare exclusiv *boxér* s.m. În NDN, s.v., sunt trecute două cuvinte: *boxér*$_1$ s.m. „sportiv care practică boxul" (din fr. *boxeur*) şi *bóxer*$_2$ s.m. „câine de pază puternic..." (din fr. *boxer*, germ. *Boxer*).

BDD-A2173 © 2005 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:22:16 UTC)

De altfel, multe dintre dubletele existente în română au o circulație internațională: fr. *brave* și *bravo*, engl. *brave* și *bravo*[24], fr. *costume* și *coutume*, engl. *costume* și *custome*, it. *cripta* și *grotta*, engl. *crypt* și *grot*, fr. *crypte* și *grotte*, engl. *aptitude* și *attitude*, fr. *aptitude* și *attitude*, fr. *cadence* și *chance*, engl. *cadence* și *chance*, fr. *duc*, *duce* și *doge*, it. *duce*, *duca* și *doge*, engl. *doge* și *duke*, fr. *fantasme* (*phantasme*) și *fantôme*, engl. *phantasm* și *phantom*, fr. *hyacinthe* și *jacinthe*, engl. *hyacinth* și *jacinth*, fr. *lacune* și *lagune*, it. *lacuna* și *laguna*, engl. *lacuna* și *lagoon*, fr. *légal*, *-e* și *loyal*, *-e*, engl. *leal*, *loyal*, *legal*, it. *legale* și *leale*, fr. *naïf* și *natif*, *-ive*, engl. *naive* și *native*, fr. *seigneur* și *senior*, it. *senior* și *signore*, engl. *senior* și *signor* etc. Franceza este limba care constituie, adeseori, inclusiv sursa unor împrumuturi directe nonromanice (din germană, rusă, engleză). De remarcat, în acest sens, rolul mai puțin important al limbii engleze, care nu face decât să dubleze, eventual, un împrumut de origine franceză sau latină.

Din punct de vedere formal, originea directă comună a dubletelor lexicale, rezultat al împrumutului cult, face posibilă existența, pe de o parte, a paronimiei etimologice, pe de altă parte, a omonimiei etimologice. În ciuda evoluției particulare a sensului etimonului/etimoanelor, la nivelul limbii primare și/sau al celor intermediare, sinonimia etimologică – fără îndoială, parțială – rămâne, în continuare, posibilă.

O analiză semantică a acestor împrumuturi prezintă interes cu precădere la nivelul etimoanelor care, în limbile de origine, au suferit multiple evoluții de sens. Limba română a preluat, odată cu forma, sensul sau sensurile moderne, de multe ori figurate, ale acestor etimoane; dacă la dubletele intrate în limbajul curent au fost sau sunt încă posibile unele modificări de sens, la cele aparținând limbajelor de specialitate identitatea semantică este totală.

Inclusiv prin cercetarea unor asemenea dublete se pot trage concluzii referitoare la constituirea vocabularelor tehnice europene. Fără riscul de a greși, se poate aprecia că, într-o oarecare măsură, impunerea și specializarea cuvintelor de origine greco-latină în diverse domenii ale vieții științifice și culturale a fost sprijinită de prezența, la nivel standard, a unor termeni cu aceeași origine; vezi, pe lângă cele citate anterior, și dublete ca ***granulă*** s.f. (din fr. *granule* < lat. târz. *granulum*) și ***granulom*** s.n. „tumoare de dimensiuni reduse; țesut inflamat care apare la rădăcina unui dinte în urma unui abces cronic" (din fr. *granulome* < lat. târz. *granulum*), ***reticul***, s.n. (Fiz.) „ansamblu de linii încrucișate, de scări gradate sau de alte semne, care intră în construcția unor instrumente optice și are rolul de a permite vizarea unei direcții, efectuarea unei măsurători etc" (din fr. *réticule*, lat. *reticulum*) și ***reticulom***, s.n. „proliferare tumorală benignă a celulelor reticulare din ganglionii limfatici" (din fr. *réticulome*, *réticulum*) etc.

Neologismele participă la crearea de dublete etimologice într-un număr mult mai mare decât cel discutat în paginile precedente. Împrumuturile neologice (lexicale, afixale, afixoidale), calcurile de diverse tipuri create de la baze neologice, evoluțiile interne nonderivative ale împrumuturilor etc. formează dublete și triplete

[24] Pentru en[illegible]

BDD-A2173 © 2005 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:22:16 UTC)

etimologice în primul rând alături de unităţile lingvistice moştenite şi de împrumuturile mai vechi (din slavă, turcă, maghiară, neogreacă etc.). De asemenea, numeroase dublete (neologice sau mixte) se grupează în jurul unui etimon (cel mai adesea adjectival, dar şi substantival) ai cărui urmaşi evoluează din forme gramaticale diferite de gen, număr, caz etc.

Demersul nostru, lexicologic şi lexicografic, trebuie să meargă în direcţia urmăririi atente a evoluţiei etimoanelor, plecând de la situaţia din limbile de origine, care să confirme luarea în considerare a unor unităţi lexicale de sine stătătoare, cu origine unică, la acelaşi nivel sau la niveluri lingvistice diferite (standard/specializat, actual/învechit, livresc etc).

BIBLIOGRAFIE

CADE = I.-A. Candrea, *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi* (partea I la *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"*). Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1931.

DA/DLR = *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti. Seria veche, 1913–1948; seria nouă, Editura Academiei, 1965–2002.

DCR = Florica Dimitrescu, *Dicţionar de cuvinte recente*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Logos, 1997.

DELI = Manlio Cortelazzo, Paolo Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana.* [Ediţia a II-a, îngrijită de Manlio Cortelazzo şi Michele A. Cortelazzo], Bologna, Zanichelli, 1999.

DHLF = Alain Rey (coord.), *Dictionnaire historique de la langue française*, ediţia a II-a, vol. I–II, Paris, Le Robert, 1995.

DEX_2 = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

NDN = Florin Marcu, *Noul dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997.

Skeat (1953) = Walter Skeat, *An Etymological Dictionary of the English Language.* New Edition revised, Oxford University Press.

The Oxford Dictionary of English Etymology edited by C.T. Onions, Oxford, Clarendon Press, 1966.

Doublets lexicaux exclusivement néologiques

(Résumé)

La présente communication porte sur le problème des doublets néologiques empruntés à plusieurs langues. L'analyse met en évidence l'origine directe ou indirecte des doublets, leurs relations sémantiques et leur rôle dans la modernisation du roumain littéraire.

Universitatea din Bucureşti
Facultatea de Litere
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
nu@hotmail.com

BDD-A2173 © 2005 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:22:16 UTC)